

UKBE b. EBÛ MUAYT

Resûl-i Ekrem'le oturup konuştuğunu, hat-ta bazı söylentilere göre onu yemeğe da-vet ettiğini ve yemeğinden yemesi için şe-hadet getirdiğini duymuştu. Ukbe'nin İs-lâm'ı kabul ettiğini düşünerek çok öfkele-nen Übey ona, "Eğer gidip Muhammed'i açıkça inkâr etmez ve yüzüne karşı haka-rette bulunmazsan seninle asla konuşma-yacağım" dedi. Bunun üzerine Ukbe, Re-sûlullah'a bu çirkin hareketi yapmaktan çekinmedi. Furkân sûresinde, "O gün za-lim kimse ellerini ısırp şöyle der: 'Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! Yazık bana! Keşke falancıyı dost edinme-seydim! Çünkü Kur'an bana gelmişken be-ni ondan saptırdı'. Şeytan insanı yüzüstü bırakıp rezil eder" meâlindeki âyetlerin (25/27-29) Ukbe hakkında indiği bildirilmekte-dir (İbn Kesîr, IV, 220-221).

Başka bir gün Ukbe b. Ebû Muayt, Kâ-be'nin yanında namaz kılmakta olan Re-sûl-i Ekrem'in üzerine secdeye gittiği sı-rada Ebû Cehil'in teşvikiyle yeni doğuran devenin etenesini (döl eşi, meşîme) attı (Buhârî, "Şalât", 21; "Menâkıbü'l-enşâr", 29). Bir defasında da Abdullah b. Amr b. Âs'ın müşriklerin Hz. Peygamber'e yaptı-ğı en ağır işkence olarak gördüğü saldırı-yı gerçekleştirdi. Kâbe'nin yanında namaz kılan Resûlullah'ın yanına gitti ve secdeye vardığı esnada elbisesini boynuna dolaya-rak onu boğmaya çalıştı. Bunu gören Hz. Ebû Bekir, "Rabbinizden size deliller ge-tiren bir kimseyi 'Rabbim Allah'tır' dediği için öldürecek misiniz?" diyerek ona en-gel oldu (Buhârî, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebî", 5). Resûl-i Ekrem, Ukbe'nin kendisini sü-rekli tâciz etmesi üzerine önde gelen bazı müşriklerin adını da zikrederek şöyle bed-dua etmişti: "Allahım! Kureys'ten olan bu topluluğun yaptıklarını sana arz ediyorum. Ebû Cehil b. Hişâm'ı, Utbe b. Rebîa'yı, Sey-be b. Rebîa'yı, Ukbe b. Ebû Muayt'ı, Ümey-ye b. Halef'i sana havale ediyorum" (Bu-hârî, "Cizye", 21). Bir defasında bu kişile-rin de içinde bulunduğu yedi kişiye bed-duada bulundu ve İbn Mes'ûd'un bildir-diğine göre bunların tamamı Bedir Sava-ş'ında öldürüldü (Müsned, I, 393, 397). Pey-gamberliğin onuncu yılında Ebû Tâlib'in ölümü üzerine müşrikler Resûl-i Ekrem'e yapmaktayken eziyetleri arttırdılar. O sırada Benî Hâşim'in büyüğü sayılan Ebû Leheb, kız kardeşlerinin ısrarıyla Resûlul-lah'ın himayesini üzerine almak zorunda kaldı. Ancak Ukbe b. Ebû Muayt ile Ebû Ce-hil onu tahrik ederek kararından vazge-çirdiler. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in, ağır hakaretlerinden dolayı Ukbe'ye, "Seni Mekke dağlarının dışında yakalarsam öl-

düreceğim" dediği ve Bedir Savaşı hazırlıkları esnasında bu sözleri hatırlayan Uk-be'nin savaşa gitmek istemediği nakledil-mektedir.

Resûl-i Ekrem'e karşı hazırlanan ve onu hicrete mecbur eden suikast esnasında akşam evini saranlar arasında Ukbe de yer almıştı (İbn Sa'd, I, 228). Müslüman-lara karşı olan düşmanlığını hicretten son-ra da sürdüren Ukbe, Mekke dışında ya-kalandığı takdirde öldürüleceğine dair ri-vayete rağmen orduya katılmakta tere-düt gösterenleri ikna etmeye çalıştı. Ni-tekim yaşlılığı ve aşırı şişmanlığı sebebi-yle savaşa gitmek istemeyen Ümeyye b. Halef'i ikna etmek amacıyla içinde ateş ve öd ağacı bulunan bir kapla yanına gidip ona korkak olduğunu ve kadınlara benzediğini söylemiş, buhur sürmesini tavsiye ede-rek tahrik etmiştir. Bunun üzerine Ümey-ye'nin hazırlanıp orduya katıldığı bildiril-mektedir. Ukbe, Ebû Cehil ve Nadr b. Hâ-ris ile birlikte Bedir'e katılmakta gönül-süz davranan Hakîm b. Hizâm'ı da ikna etmişti. Bedir Savaşı'ndaki çatışmalar sı-rasında Ukbe b. Muayt'ı ensardan Abdul-lah b. Seleme esir aldı. Esirlere karşı iyi davranılmasını emreden Hz. Peygamber onlardan sadece ikisini, Ukbe b. Ebû Mu-ayt ile Nadr b. Hâris'i kendisine ve asha-bına yaptıkları işkenceler yüzünden ölü-me mahkûm etti. Esirlere yapılan mua-melenin kendisine de uygulanmasını iste-yen ve diğer esirler öldürülmediği halde kendisinin niçin öldürülmek istendiğini so-ran Ukbe'ye Resûlullah'ın, "Küfrün ve Al-lah'a, resulüne düşmanlık ve iftiralara do-layısıyla" veya "yüzüne karşı hakaret et-men sebebiyle" dediği, öldürüldüğü tak-dirde çocuklarına kimin bakacağını sorma-sı üzerine de "ateş" cevabını verdiği nak-ledilmiştir. Ukbe b. Ebû Muayt, İrkuzzub-ye'de yahut Safrâ mevkiinde Âsım b. Sâ-bit veya Hz. Ali tarafından öldürüldü.

Hz. Osman'ın babası Affân b. Ebû'l-Âs'ın ölümünden sonra Ukbe, Hz. Osman'ın an-nesi Ervâ bint Küreyz ile evlenmiş, Ervâ'dan Velîd, Umâre, Hâlid, Ümmü Külsûm, Ümmü Hakîm ve Hind adlarında altı ço-cuğu dünyaya gelmiş, anneleriyle birlik-te çocukların hemen hepsi İslâmîyet'i ka-bul etmiştir. Bunlardan Mekke dönemin-de müslüman olan Ümmü Külsûm, Hudey-biye Antlaşması'nın ardından şehir dışın-daki bahçelerine gitme bahanesiyle Mek-ke'den uzaklaşmış ve Medine'ye hicret et-miştir. Peşinden giden iki kardeşi, Hudey-biye Antlaşması'nın Mekke'den Medine'ye kaçanların iade edilmesini gerektiren şartına göre kardeşlerini geri götürmek

istemiş, ancak Hz. Peygamber, antlaşma-da sadece erkek mültecilerden söz edildi-ğini ve kadınların antlaşma kapsamında bulunmadığını söyleyerek onu iade etme-miştir. Bu sırada Mümtehinne sûresinin, Medine'ye hicret ederek müslüman oldu-ğunu söyleyen kadınların samimiyetleri denendikten sonra müşriklere iade edil-memesini emreden onuncu âyeti inmiş-tir. Ukbe'nin oğlu Velîd, Hz. Osman zama-nında Kûfe valiliği yapmıştır. Onun soyun-dan gelenlerin hemen hemen tamamının fetihlerden sonra Irak ve el-Cezîre'de yer-leştiği kaydedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 393, 397; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 125-126, 182-183, 192; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 36, 37, 82, 114, 138, 148; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 300-301, 361, 416, 571, 610, 643-644, 708; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 165, 200-202, 211, 228; II, 18, 23; III, 150; VIII, 45; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesabü Kureys* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1953, s. 138-147; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 153, 157-158, 161, 174, 478-479; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 74, 155, 237, 319, 575; Belâzürî, *En-sâb*, I, 124-125, 131, 137-138, 147-148, 291-292, 297; IX, 343-349; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 333, 425, 430, 459, 466; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 114-115; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 72, 74, 79, 117, 130; III, 72; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1417-18/1997, IV, 80-81, 113-114, 117, 132-133, 220-221, 335; V, 60, 186-189; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, II, 461-462, 573-574; IV, 36, 97; M. Âsım Köksal, *İslâm Tarihi: Hz. Muham-med (a.s.) ve İslâmîyet*, Mekke Devri, İstanbul 1977, I, 183-188, 235-236, 293; II, 54, 143, 146-147; Sa'd Yûsuf Mahmûd Ebû Azîz, *Ricâl ve ni-sâ' mübeşşerüne bi'n-nâr enzelallâhü fihim Kur'an*, Kahire, ts. (Mektebetü't-Tevfikiyye), s. 310-317; G. Levi Della Vida, "Ümeyye", *İA*, XIII, 99-100.

İSMAİL YİĞİT

UKBE b. NÂFİ'

(عقبه بن نافع)

Ukbe b. Nâfi' b. Abdilkays
el-Fihri el-Kureşî
(ö. 62/682)

Emevî valisi.

621'de doğdu. Babası Nâfi', Âs b. Vâil'in anne bir kardeşidir. Annesi Benî Lahm ka-bilesine mensuptur. Hakkındaki ilk bilgi-ler Amr b. Âs'ın yanında Mısır, Nûbe, Ber-ka ve Trablusgarp fetihlerine katılmasıyla ilgilidir. Bu fetihler sırasında Amr tara-fından Nûbe bölgesine gönderildi. Orada ok atıcılığında mahir olan ve çatışmalar sı-rasında müslümanları gözlerinden vurdukları için "rumâtü'l-hadek" denilen Nûbeli-ler'in şiddetli direnişiyle karşılaşınca bir antlaşma yaparak geri dönmek zorunda

kaldı (20/641). Ertesi yıl Trablusgarp'ın fetihine çıkan Amr onu Berka'da vekil olarak bıraktı ve ardından Zevile'nin fethiyle görevlendirdi. Ukbe bu seferinde Berberî Levâte, Nefûse, Hevvâre kabilelerinin yaşadığı bölgeyi barış yoluyla ele geçirdi (21/642) ve Berkalılar'ın ayaklanmasını bastırdı. 27 (647) yılında Mısır'ın yeni valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'in İfrîkiye seferine katıldı.

Muâviye b. Ebû Süfyan'ın iktidarı ele geçirmesi ve Amr b. Âs'ın yeniden Mısır valiliğine getirilmesiyle birlikte tekrar tarih sahnesine çıkan Ukbe b. Nâfi', 41 (661) yılında Berka'nın güneyinde kalan iç bölgelere ve İfrîkiye'nin doğu sınırındaki merkezlerle seferler düzenledi. 42'de (662) batıya yönelerek Trablusgarp'ın güneyinde kalan Gadâmis (Gudâmis) üzerine yürüdü, şehri ele geçirip çok miktarda ganimet ve esir aldı. Kaynaklarda buralarda yaşayan Berberîler'in Ukbe'nin bu seferinden sonra İslâm'ı kabul ettikleri bildirilmektedir. Ancak Berberî kabilelerinden bazıları onun bölgeden ayrılmasıyla irtidad edip ayaklandılar. Bunların üzerine giden Ukbe isyanları bastırdığı gibi Berberîler'le meskûn Veddan'ı ve diğer bazı yerleri fethetti. Berka ile Trablusgarp'ın güneyinde iç kesimlerin fetihlerini tamamladığı bu günlerde Amr b. Âs'ın hasta olduğunu duyunca Fustat'a gitti. 666'dan itibaren fetihlerine tekrar başladı. Antlaşmayı bozan Veddanlılar'a karşı yürüdü ve onları itaat altına aldı. Ardından Fizan (Fezzân) bölgesindeki Cerme'yi, buranın doğusunda Fevre'deki pek çok kaleyi ele geçirdi. İfrîkiye'nin iç kesimlerine yönelerek Hâvâr'ı itaat altına aldı. Buradan Zevile'ye geçip batıya doğru bütün kaleleri, Tunus sınırları içinde kalan Kafsa ve Kastilya'yı (Cerîd) fethetti. 50 (670) yılına kadar bugünkü Tunus'u ve Libya'nın batı kesimini içine alan İfrîkiye bölgesinin fethini tamamladı ve aynı yıl İfrîkiye valiliğine tayin edildi.

Ukbe b. Nâfi' çoğunluğu Berberî olan bölge halkını iyi tanıyordu. İfrîkiye'de devamlı bir ordu bulundurulması gerektiğini düşünüp karargâh vazifesi görececek bir şehir kurmaya karar verdi. Çünkü İslâm orduları beldelerine girdiğinde Müslümanlığı kabul ettiklerini söyleyen Berberîler onların ayrılmasından sonra isyan ediyorlardı. Kurulacak ordugâh şehri, fetihlerin kalıcılığını sağlamanın yanı sıra İslâm ordularının Mağrib seferlerine çıkışlarında üs vazifesi görecekti. Ukbe, şehir için Bizans donanmasının saldırılarına hedef olmayan iç kesimlerde bugünkü Kayrevan'ın yerini seçti. 50 (670) yılında Mısır'ı Mağrib'e bağlayan yol üzerinde bir cami (Sîdî Ukbe Camii) ve hükûmet konağı yaptırarak başlattığı şehrin kuruluşunu beş yıl içinde tamamladı. Kayrevan'a Teym, Evs, Hazrec, Ezd, Tenûh, Kinde, Kinâne gibi Arap kabileleleri mensupları ve Horasan'dan gelen göçmenlerle yerli halk iskân edildi. Ukbe, müslüman Berberî kabilelerinin iskânını teşvik ettiği gibi Berberîler'in İslâm'ı kabul etmeleri için büyük gayret gösterdi, onlardan aldığı askerlerle ordusunu takviye etti. Mağrib fetihleri için bir karargâh durumuna gelen Kayrevan'dan sahildeki Bizanslılar ve iç kısımlardaki Berberîler üzerine seferler düzenledi; ardından Atlas Okyanusu'na kadar uzanan Mağrib'in fethine başladı. Ancak Mısır Valisi Mesleme b. Muhalled tarafından görevinden azledildi (55/675).

Yeni İfrîkiye valisi Ebû'l-Muhâcir Dînâr el-Ensârî, Ukbe'yi tutuklatıp zincire vurdu. Kayrevan'ı tahrip ederek yeni bir şehrin inşasını başlattı. Kaynaklarda daha sonra Ukbe'nin Halife Muâviye'nin tâlimatıyla serbest bırakıldığı ve onun huzuruna çıkıp görevine iade sözü aldığı zikredilmektedir. Ancak Ukbe'nin ikinci defa İfrîkiye valiliğine getirilmesi I. Yezid zamanında gerçekleşti. Yezid, 62 (681-82) yılında Mısır'dan ayırarak müstakil bir vilâyet

haline getirdiği İfrîkiye'nin valiliğine Ukbe'yi tayin etti. Bu sırada Dimaşk'tan ayrılan Ukbe'nin Mısır Valisi Mesleme b. Muhalled ile valilikten azledilmesi konusunu görüştüğü, valinin Ebû'l-Muhâcir'in yaptıklarından dolayı özür dilediği ve ardından İfrîkiye'ye geçtiği zikredilir. Ukbe, İfrîkiye'ye dönünce Ebû'l-Muhâcir ile Küseyle b. Lemzem'i zincire vurdu. Ebû'l-Muhâcir'in terkettiği Kayrevan'ı tamir ve tahkim ettirdi. Ardından Mağrib seferine çıktı. Hareketinden önce oğullarına bazı hususlarda tavsiyelerde bulundu ve tek arzusunun şehadet olduğunu söyledi. Züheyr b. Kays el-Belevî'yi 6000 kişilik bir kuvvetle Kayrevan'da bırakarak 15.000 kişilik ordusuyla yola çıktı. Orta Mağrib'e doğru ilerlerken bölgenin en büyük sahil şehirlerinden Münestîr'i aldı ve Zâb bölgesine hareket etti. Bölge hâkiminin oturduğu Erebe şehrini fethedip Zâb bölgesinin tamamını hâkimiyeti altına aldı. Böylece Mağrib-i Aksâ seferi için yol açılmış oluyordu. Buradan Tâhert'e (Tingartia) yürüdü, karşılaştığı Berberî ve Bizans kuvvetlerini mağlûp etti. Ardından Tanca'ya doğru gitti, Atlaslar'ı geçerek şehre ulaştı. Tanca'nın valisi Julianos kendisine bağlılığını bildirdi. Sûsülednâ bölgesine geçen Ukbe bölgeyi ele geçirdikten sonra kaçan Berberîler'i takip ederek Sûsulaksâ'ya ulaştı ve burada toplanan Berberîler'i yenilgiye uğrattı. Böylece güneyde Anti Atlaslar, batıda okyanusa kadar olan sahada başta Masmûde ve Lemtûne kabileleri olmak üzere bütün Berberîler'i hâkimiyet altına aldı. Onun Atlas Okyanusu kıyısına giderek, "Rabbim! Eğer deniz engel olmasaydı küfür ehliyle savaşmak için Zülkarneyn'in yaptığı gibi nice ülkeler fethederdim" dediği rivayet edilir (İbnü'l-Esîr, IV, 106).

Ukbe b. Nâfi' bu sırada Kayrevan'dan epeyce uzaklaşmıştı. Yanındaki kuvvetler ise fethettiği ülkeleri itaat altında tutabilecek güçte değildi. Ayrıca hapsedtiği Küseyle kaçmış ve kabilesiyle Ukbe'ye karşı harekete geçmişti. Sonuçta Ukbe Kayrevan'a dönmeye karar verdi. Kayrevan'a seviz günlük mesafede bulunan Tubne'de bir süre kaldıktan sonra ordusunu gruplar halinde Kayrevan'a gönderdi. Kendisi güneydeki çöl yolunu takip ediyordu ve yanında sadece 300 kadar atlı vardı. Bugünkü Biskre'nin yakınında Tehûde denilen yerde Küseyle tarafından önü kesildi ve yapılan savaşta şehid düştü. Cezayir'de kendi adıyla anılan Sîdî Ukbe kasabasındaki kabri önemli bir ziyaret yeridir. Ukbe cesur, kararlı, dindar bir kumandan olarak tanınır. Kayrevan şehrini bir ribât ola-

Temeli
50 (670) yılında
Ukbe b. Nâfi'
tarafından
atılan
Sîdî Ukbe
Camii'nin
harim
kısmından
bir görünüş –
Kayrevan /
Tunus

UKBE b. NÂFİ'

rak inşa ettirmişti. Âsaff'deki Şâkir Ribâtı da ona nisbet edilir. Ukbe'nin ölümünün ardından Kayrevan'daki vekili Zühayr b. Kays el-Belevî yanında az sayıdaki kuvvetle Berka'ya çekildi. Küseyle, Kayrevan şehrinin kolayca ele geçirdi; böylece İfrîkiye'de beş yıl sürecek Küseyle'nin hâkimiyeti başlamış oldu. İbn Ebû Hacele'nin *Civârü'l-ahyâr fî dâiri'l-karâr* adlı eseri Ukbe'nin menkıbelerine dairdir (*DİA*, XIX, 432).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1421/2001, VI, 139-143; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Zekkâr), I, 164, 235-238, 247, 265-266, 314; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr* (Torrey), s. 183, 193-200; Belâzûrî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 226-232; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuçât* (Guest), s. 32-33, 51; Ebû Bekir el-Mâlikî, *Riyâzü'n-nûfûs* (nşr. Beşîr el-Bekkûş – Muhammed el-Arûsî el-Matvî), Beyrut 1403/1983, I, 18-45; İdrîsî, *Şifâtü'l-Mağrib*, s. 57, 91-92, 103-104, 122, 133; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XL, 525-536; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 419, 465-466; IV, 105-108; İbn İzâri, *el-Beyânü'l-Muğrib*, I, 9-32, 197; Selâvi, *el-İstikşâ*, I, 78-79, 116-118; W. Roth, *Oqba İbn Nâfi el-Fihri, der Eroberer Nord-Africas*, Göttingen 1859; Hüseyin Münis, *Fethu'l-'Arab li'l-Mağrib*, Kahire 1366/1947, s. 54-55, 178-207; Mahmûd Şit Hattâb, *Ukbe b. Nâfi'*, Kahire 1971; Muhammed Altuncî, *Ukbe b. Nâfi'*: *Fâtihu Libyâ ve'l-Mağrib*, Bingazi 1975, s. 158, 203-207, 248-253; Abdülazîz Sâlim, *el-Mağribü'l-kebir*, İskenderiye 1981, II, 191-229; Abdullah Zekre, *Ukbe b. Nâfi'*, Dimaşk 1401/1981; Abdülâlim Abdurrahman Hidir, *el-İslâm ve'l-müslimün fî İfrîkiyyeti's-Şimâliyye*, Cidde 1406/1986, s. 132-133, 301-318; Bessâm el-Aselî, *Ukbe b. Nâfi'*, Beyrut 1987; Tâhir Ahmed ez-Zâvî, *Târîhu'l-fethi'l-'Arabî fî Libyâ*, Libya, ts., s. 45-47, 104-119; M. Receb el-Beyyûmî, "Ukbe b. Nâfi'", *ME*, XXVI/15-16 (1955), s. 877-881; E. Lévi-Provençal, "Ukbe b. Nâfi'", *IA*, XIII, 20-21; V. Christides, "Ukba b. Nâfi'", *El*² (İng.), X, 789-790; Rıza Kurtuluş, "İbn Ebû Hacele", *DİA*, XIX, 432.

NADİR ÖZKUYUMCU

UKBERİ

(العكبري)

Ebü'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullah
b. el-Hüseyn b. Abdillâh
el-Ukberî el-Ezeci el-Bağdâdî
(ö. 616/1219)

Arap dili ve edebiyatı,
tefsir, hadis ve fıkıh âlimi.

538 (1144) yılının sonlarında Bağdat'ta doğdu. Ailesi Bağdat'ın doğusunda Dicle kıyısında bulunan Ukberâ kasabasındandır. Bağdat'ın Bâbülezec semtinde oturduğu için Ezeci nisbesi, küçük yaşta çiçek hastalığından gözlerini kaybettiği için Darîr lakabıyla da anılır. Ukberî bütün hayatını Bağdat'ta ilim tahsili, eser telifi ve öğ-

retimle geçirdi. Başta Arap dili ve edebiyatı, tefsir, neseb ve ferâiz dersleri aldığı İbnü'l-Haşşâb ile Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî olmak üzere Ebû'l-Berekât Yahyâ b. Necâh'tan nahiv, İbrâhim b. Dînâr en-Nehrevânî'den kıraat ve ferâiz, Ali b. Asâkir el-Batâihî'den Kur'an kıraatleri, Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ es-Sagîr'den (Muhammed b. Muhammed) fıkıh okudu. Hadis alanında Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülbâkî İbnü'l-Battî, Ebû Bekir Abdullah b. Nakkûr, Ebû Zûr'a el-Makdisî ve Abbâsî Veziri Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre'den faydalandı. Arap dili ve edebiyatı ile Hanbelî fıkıhı, fıkıh usulü, mezhepler arası ihtilâflar, tefsir, hadis ve kıraat gibi alanlarda derin bilgi sahibi oldu. Öğretim hayatına İbnü'l-Cevzî'nin muîdi olarak başlayan Ukberî'den birçok âlim ders gördü ve icâzet aldı. Bunlar arasında *Nehcü'l-belâğa* şâirih İbn Ebû'l-Hadîd, İbnü'd-Dübeysî, İbnü'n-Neccâr, Abdülazîm el-Münzirî, Yâkût el-Hamevî, İbnü'l-Katîi, Mecdüddin İbn Teymiyye, İbn Adlân gibi âlimler sayılabilir. 8 Rebîulelvel 616 (24 Mayıs 1219) tarihinde Bağdat'ta vefat eden Ukberî, Ahmed b. Hanbel'in medfun bulunduğu Bâbüharb Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Katı bir Hanbelî olan Ukberî, Şâfiî mezhebine geçmesi şartıyla Nizâmiye medreselerinde lugat ve nahiv müderrisliğine tayin edilmesi teklifini reddetmiştir. Ukberî, Arap dili ve edebiyatı ile Kur'an kıraatleri, tefsir, hadis, fıkıh, ferâiz, aruz ve matematik gibi birçok ilim dalında otorite kabul edilmekle birlikte onun asıl uzmanlık alanı Kur'an ve hadis metinleriyle şiirler üzerinde yaptığı dil ve gramer tahlilleridir. Bu sebeple kendisine "sâhibü'l-i'râb" lakabı verilmiştir. Kur'an'ın i'rabına dair eseri benzerleri arasında en meşhur olanıdır. Gramerde Bağdat seçmeci ekolünün önemli temsilcileri Ebû Ali el-Fârisî ile öğrencisi İbn Cinnî'nin eserlerine şerhler yazması ve Ebû Ali el-Fârisî'nin görüşlerine çokça yer vermesi Bağdat mektebini benimsediği görüntüsü vermişse de daha çok Basra mektebinin görüşlerini yansıtmaları, yer yer Kûfe ekolünün görüşlerine eleştiriler yöneltmesi sebebiyle Basra mektebi çizgisinde bir gramer âlimi olduğu kabul edilir.

Eserleri. A) Telifleri. Kur'an ve Hadis. 1. *İ'râbü'l-Kur'an (İmlâ'ü mâ menne bihi'r-rahmân min vücûhi'l-i'râb ve'l-kırâ'ât fî cem'i'l-Kur'an, et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'an)*. Süre ve âyet sırasına göre âyetlerin i'rab ve kıraat şekillerinin açıklandığı bir eserdir (Tahran 1859-1860; Bulak 1303; Delhi

1899; Leknev 1289; I-II, Kahire 1888, 1303, 1306, 1321, 1922, 1936; nşr. İbrâhim Atve İvaz, I-II, Kahire 1380/1961, 1389/1969; nşr. Ali M. el-Bicâvî, I-II, Kahire 1972; Kahire 1976; I-II, Beyrut 1979, 1407/1987; nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn, Beyrut 1986; ayrıca *Tefsîrû'l-Celâleyn* ile birlikte pek çok defa basılmıştır). 2. *İ'râbü'l-kırâ'âti's-şevâz* (nşr. Muhammed Seyyid Ahmed Azzûz, Beyrut 1417/1996; nşr. Abdülhamîd Seyyid M. Abdülhamîd, I-II, Kahire 1424/2003). 3. *'Aadedü'l-ây ('Aadedü âyi'l-Kur'an)*. Kur'an'ın süre, âyet, kelime ve harf sayısı ile ilgilidir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 632; İbrâhim Efendi, nr. 63). 4. *İ'râbü'l-hadîsi'n-nebevî*. İ'râbı güç bazı hadislerin gramer tahlillerine dair olup İbnü'l-Cevzî'nin *Câmî'u'l-mesânîd*'i esas alınarak hazırlanmıştır (nşr. Abdülilâh Nebhân, Dimaşk 1397/1977, 1407/1986; nşr. Hasan Mûsâ eş-Şâir, Cidde 1408/1987). 5. *İ'râbü mâ yüşkilü min elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî* (nşr. Abdülhamîd Hindâvî, Kahire 1420/1999). 6. *İthâfû'l-haşiş bi-i'râbi mâ yüşkilü min elfâzi'l-hadîs* (nşr. Muhammed İbrâhim Selîm, Kahire 1410/1990; nşr. Vahîd Abdüsselâm Bâlî – M. Zekî Abdüddâim, Dimyat 1418/1998). Nahiv ve Lugat. 1. *el-Lübâb fi 'ileli'l-binâ'i ve'l-i'râb* (nşr. Gâzî Muhtâr Tuleymât – Abdülilâh Nebhân, I-II, Dimaşk 1416/1995; nşr. Halîl Bünyân Hassûn, Bağdat 1985). 2. *et-Telkîn fi'n-naḥv* (Leiden Akademik Ktp., nr. 177). Eseri müellifin kendisi, Yûsuf b. Câmî, İsmâil b. Muhammed el-Gir-nâtî ve İsmâil b. İbrâhim el-Kinânî şerhetmiştir. 3. *et-Tebyîn 'an mezâhibi'n-naḥviyyine'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*. Kemâleddin el-Enbârî'nin *el-İnşâf fî mesâ'il-i'l-hilâf*'ından ihtisar edilen eser seksen beş bölümdür (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn, Beyrut 1403/1983, 1406/1986). 4. *el-Mesâ'ilü'l-hilâfiyye (Mesâ'ilü'l-hilâf) fi'n-naḥv*. Bir önceki eserin ilk on beş bölümünden ibarettir (nşr. Muhammed Hayr el-Hulvânî, Halep 1961, 1969, 1971; Beyrut 1412/1992). 5. *Mesâ'ilü naḥv müfrede*. Beş nahiv meselesini kapsar (nşr. Yâsîn M. es-Sevvâs, *MMMA*, XXVI [1982], s. 625-643). 6. *el-Meşûfû'l-mu'lem fi tertibi'l-İslâh 'alâ ḥurûfi'l-mu'cem*. İbnü's-Sikkî't'in dil yanlışlarına dair *İslâhu'l-man-tıḳ*'ının bazı açıklamaları birlikte alfabe sırasına göre yeni düzenlenmiş şeklidir (nşr. Yâsîn Muhammed Sevvâs, Mekke 1403/1983).

B) Şerhleri. 1. *et-Tibyân fî şerhi'd-Divân (Şerhu Divânî'l-Mütenebbi)*. Gerek şerhin başında gerekse içinde şâirinin ho-